

győzelem utáni békéjét idézte. Lehetne dicsérni *Karin Michaelis* jellegzetesen női hitvallását. Lehetne idézni *Bert Brecht* ironikus felolvasását (amelynek finom gúny-nyilai sajnos elsikkadtak a felolvasást követő francia fordításban). Sok mindenről lehetne írni: mégis ehelyett csak egyetlen apróságot szeretnék itt felemlíteni.

Az első párizsi ülésen az emelvényen ülő írók jobbszárnyán három fekete ült. *Laughton Hughes*, amerikai, *Nicolas Guillén* kubai és *René Maran* francia néger. Az első angolul beszélt, a másik spanyolul; a harmadik franciául tolmácsolta őket. A faji előítéletek ellen beszéltek, három négernek. Más volt az anyanyelvük, más volt talán az archórium árnyalata, és más-más kontinens mintázta test- és fejalkatukat. De ez a három fekete író a pódiumon jelkép volt és hitvallás, az emberi haladás, a kultura jövője és a szellem szabadsága mellett. (*Daczkó Dénes*)

AZ ÖTVENÉVES ESZPERANTÓ. Ötven évvel ezelőtt, 1887 júliusában jelent meg az orosz cenzura nagy nehézségekkel kieszközölt jóváhagyásával *Zamenhof Lázár Lajos* varsói szemorvos kis füzeté *Universala Lingvo* címen Dr. Esperanto álnéven, mely az eszperantó máig is változatlan alapjait foglalta magában. A 16 szabályból álló nyevtan, a 917 szótó, az elő- és utóképzők és pár rövid szöveg tették e kis füzet tartalmát. Azóta az eszperanto úgyszólván az egész világon elterjedt és jelentős tényezője kulturális életünknek.

A nemzetközi segédnyelv, a mindenki által érthető és használható nyelv problémája olyan régi, mint az emberiség. Az ókorban a babilonok, görögök és latinok kevert nyelve szolgált a különböző nyelvűek érintkezésére, a középkorban a papi társadalom és a memesség érintkezési nyelve, a latin. Az új kor elején a frank nyelv egyik dialektusa szolgált a különböző népek közt érintkezési nyelvül. Attól az időtől kezdve azonban, mikor a humanizmus és a renaissance nyomán a nemzeti nyelvek tért hódítanak, miben a reformációnak is jelentős a része, lassanként megnehezült a feléledt nemzetek közötti érintkezés. A latin még sokáig szerepel, mint a tudományosság közvetítő nyelve, de mindinkább mutatkoztak a fejlődő ételle szemben való elmaradottságának következményei, míg lassacskán a göröggel együtt a holt nyelvek közé süllyedt. Ilyen körülmények között érthető, ha már korán felvetődik a nemzetközi érintkezésre használható nyelv problémája. A humanisták közül *Vives* 1532-ben a *De Disciplinis*-ben a következőket írja: „Szerencsénk volna, ha létezne egyetlen olyan nyelv, amelyet minden nép használhat. A latin nyelv el fog veszni és a tudományokban nagy zavar áll be s a nemzetek is elidegenednek egymástól“. *Nostradamus* már 1555-ben hiszi, hogy „a latin és keleti népek között új nyelv fogja az érintkezést biztosítani“. Csakhamar megindulnak a próbálkozások és a kísérletezések az új nyelv megteremtésére. *Descartes* 1629-ben leszögezi: „A mesterséges nyelv lehetséges valami; olyan rendszert kell feltalálni, melynek segítségével minden gondolat és fogalom kifejezhető. Ennek a nyelvnek a megtalálása a valódi filozófiától függ“. *Leibnitz* 1666-ban a nyelvről, mint az ész eszközéről ír s a létesítendő mesterséges algebrának nevezi, mely nemcsak a fogalmakat, hanem azok összefüggéseit is tartozik kifejezni. *Comenius* a *Via lucisban* (1641) arról az időről álmodozik, midőn „az emberiség egy minden tekintetben könnyű, a természetes nyelveknél jóval könnyebben elsajátítható, mesterséges nyelvet használ“. *Morus Tamás* Utópiájában már fölvezolja a jövő nyelvét. Foglalkoztatja e kérdés *Fourrier-t* és *Cabet-t* is. *Delormel* (1795) a francia konvent elé tervezetet nyújt be egy olyan nyelvről, mely „a nemzeteket a testvériség édes lán-

caival összeköti“. Az I. internacionálé 1867-ben, Lausanneban tartott második kongresszusa is hoz egy platonikus határozatot. („A közös nyelv mindnyájunkra nézve jótétemény lenne és hathatósan támogatná a népek egyesítését és testvériesülését.“) *Marx* a *Deutsche Ideologie*-hez fűzött jegyzeteiben megállapítja, hogy „idővel az egyének teljes mértékben ellenőrizhetik az egész nyelvi produktumot.“

Leibniztől napjainkig a mesterséges nyelvek, a pazigráfia (jelírások), hieroglifák, algebrai elveken nyugvó írásmódok egész sora keletkezett. *Drezen* nagy műve több, mint 300 kísérletről számol be, ismertetve az egyes kísérletezések lényegét és megoldási módját. Felsorolja a jelképes számírások, matematikai jegyek, pazigráfia kísérleteit, majd azokat a törekvéseket, melyek a nemzeti nyelvek leegyszerűsítésével igyekeznek megoldani a kérdést s egész csomó fantasztikus próbálkozást.

Azonban a nyelv lényegének hiányos ismerete, a nyelv fejlődésének és a lelki folyamatokkal való kapcsolatainak nem ismerése lehetetlenné tette, hogy a sok terv, próbálkozás és kísérletezés eredményre vezessen. Viszont a fáradozás nem volt hiábavaló. Az első teljesen kidolgozott nemzetközi segédnyelv-rendszer az 1881-ben megjelent *Volapük*, mely *Schleier* német prelátus alkotása. A *Volapük* egyszerű nyelvtanával a segédnyelv kérdésének egyik problémáját valóban megoldotta, szótári részével azonban olyan szerencsétlen munkát végzett, hogy a *Volapük* alig 10 év után eltűnt s jó időre kiábrándította a nemzetközi nyelv álmódzóit. *Schleier* *volapükje* szókincse alapjául az angol nyelvet vette (az volt alapja egyszerű nyelvtanának is), az amugy is rövid angol szavakat azonban még jobban megkurtyította, a felismerhetlenségig kificamította s a kiejtés számára használhatatlannokká tette. A *volapük* megszünéséhez hozzájárul a szókincs nehéz megtanulhatóságán és kiejthetőségén kívül az a módszer is, amellyel *Schleier* alkotásának további fejlesztését elgondolta. Nevezetesen ő maga kívánt minden fogalomra új szót teremteni, s a nyelvművelők teljes kizárásával dönteni nyelvi kérdésekben. A *volapük* 1881-89 közt tartott három kongresszusának eredménye: a kölcsönös meg nem értés, és *Schleier* módszere a *volapük* sorsát meg is pecsételte.

A *volapük* ismertté válásának és csakhamar bekövetkező hanyatlásának idején, 1887-ben jelent meg *Zamenhof* *eszperantója*. Teljesen új strukturájával, egyszerű nyelvtanával, az európai nyelvek lényegét és internacionális szókincsét felölelő szótárával, ragozó és képező alapon nyugvó rendszerével pár hónap alatt magához vonzotta a világnyelv híveit s a *volapük*ben csalódottakat, *Zamenhof* mindjárt első füzetében kijelenti, hogy lemond a szerzőség jogáról s művét teljesen átengedi az azt művelőknek; használják, fejlesszék tovább. Ez a kollektivitásra alapított nyelvfejlesztés egyik biztosítéka az *eszperantó* sikerének, minden eddigi és ezutáni kísérlettel szemben. Az *eszperantó* fejlődését maguk az írók és a nyelvet használók biztosították. A helyes új szók életben maradtak, állandósultak, minden diktatórikus kényszer nélkül.

Az *eszperantó* nyelvtan 16 szabálvon nyugszik, 30 elő- és utóképző segítségével a legbonvolultabb fogalmak kifejezésére alkalmas. Maga *Zamenhof* egymásután adja ki a párisi *Hachette* cégnél *Shakespeare*, *Schiller*, *Gogoly*, *Goethe*, *Heine*, *Andersen*, *Molière* és *Biblia* fordításait, melyek jórésze már nyelvtana megjelenésekor készen állt, úgy hogy valóban minden oldalról kipróbált művel jelent meg a világ előtt. Az *eszperantó* először Német- és Oroszországban, majd *Louis de Beaufront* márké révén Franciaországban terjed. Valami sajátos, humanitással teli eszmevilág alakul ki az *eszperantó* hívei között, amit *Zamenhof interna*

ideo-nak nevez el. A naiv lelkesedésen túl az eszperantónak a szóbeli kifejezésre is alkalmas volta a mozgalom híveit propagandára lelkesíti és 1905-ben Boulogne Sur Mer-ben összegyűlt az első nemzetközi kongresszus.

Az eszperantó fennmaradásának és további életének két fontos szakasza a világháború, s az eszperantóból keletkezett *Ido* leküzdése. Az *Ido* 1907-ben jelent meg, alkotója a sokáig névtelenségbe rejtőző L. de Beaufront, ki eddig Zamenhof legkonzervatívabb híve volt. Az *Ido* az amerikai filozófiai társaságok párizsi konferenciáján mutatkozott be az eszperantó „hibáinak“ kiküszöbölésére. Lényegében az eszperantóval azonos, szókincsében inkább romanizált, hiperlogikus és túlracionizált, retorta mű. Éppen ezek a tulajdonságok ásták meg az *Ido* sirját és tették az egész idő-mozgalmat jelentéktelenné, mintahogy teljesen céltalan-nak mutatkozott az eszperantó óta keletkezett vagy 150 újabb kísérlet is. A másik teherpróbát, a minden nemzetközi együttműködést szétépítő világháborút is kiállta az eszperantó, amikor a svájci, valamint a stockholmi vöröskereszt-központok egyik legsűrűbben használt nyelve lett. A világháború után a szétépett szálakat újból felvették, a nemzetközi kongresszusok évenként újból összejöttek, sőt a kor jellemzőjévé s az eszperanto megerősítőjévé a munkás-eszperantizmus lett, melynek szervezetei, folyóiratai s levelezőinek kiépített hálózata erősebbé tették a mozgalmat, mint amilyen valaha is volt.

Az eszperantó egész szerkezetével és szókincsével olyan nyelv, aminőnek a priori a nemzetközi nyelvnek lennie kell. A nyomában keletkező új tervek, mint a *Basic English*, a *Romana*, s az 1922-ben megjelent *Occidental* egy-egy országban múló sikereket eredményezhettek, de végül eredményben az eszperantó pozícióját nem döntötték meg, mert valamennyien az eszperantó szerkezete nyomán keletkeztek s csupán szókincs- és hangzásbeli változtatásokat eszközöltek, vagy pedig lombik-alkotások, melyek a műveltek által írott formában kitűnően érthetők ugyan, de beszédre alkalmatlanok. (pl. az *Occidental*).

Zsirkov, leningrádi nyelvész szerint az *időskizma*, valamint az új kísérletek csak növelik az eszperantó sikerét, mert az eszperantó ma már élő nyelv, eleven valóság. *Andrejev*, a moszkvai egyetemen a jafetida nyelvészet professzora a nyelvészet kérdését a dialektikus materializmus szempontjából nézi és ezirányú fejtegetéseiben külön tárgyalja a nemzetközi nyelv kérdését. Ő is az eszperantóban látja a legtökéletesebben érvényesülni azokat a tényezőket, melyek nemcsak az elsőbbséget, hanem az egyedüliséget is az eszperantónak biztosítják az összes mesterséges nyelvkísérletek közül.

Hogy az eszperantó ma mégsem hivatalos tantárgy az iskolákban, hogy nem nyelve a diplomáciának, hogy csak elszórtan élő egyedek nyelve, annak számos oka van. A fontosabbak a nacionalizmus és a nemzeti nyelvek oktalan féltékenysége, a nyelvtudósok közömbössége (kivéve Francia- és Oroszországban), a folyton keletkező új kísérletek s nem utolsósorban, valami bizalmatlansággal vegyült emberi nemtörődömség és tájékozatlanság. (*Földes R. József*)

MAX ADLER. Három és fél évvel az ausztriai februári forradalom bukása után meghalt ennek a forradalomnak a theoretikusa, Max Adler. Az ausztrómarxizmus szállt sírba vele, s halála csak szögverés önnön koporsójába. Egy korszak zárult le vele, nem dicsőtelentül, de a feltámasztás reménye nélkül. Az osztrák munkásmozgalom természetesen nem halt meg a februári barrikádokon, de ha feléled, egészen más lesz, mint ami volt. Max Adler tanításai sem tűnnek el nyomtalanul, de másként